

Mauersberg, Stanisław

"Polityka oświatowa Polskiej Partii Robotniczej 1944-1948", Józef Jakubowski, Warszawa 1975 : [recenzja]

Rozprawy z Dziejów Oświaty 19, 263-265

1976

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

usprawnienie komunikacji. Przede wszystkim zaś podkreśla, że należałoby generalnie zwiększyć wymagania w stosunku do osób zobowiązanych do nauki.

Praca Erazmusa nie jest wolna od pewnych drobnych nieścisłości, np. na s. 155 Autor charakteryzuje sieć szkolnictwa wyższego w okresie 1944—1948, wymienia nowo powstałe uczelnie akademickie, pomijając tak ważne nowo zorganizowane ośrodki szkół wyższych, jak Uniwersytet im. Mikołaja Kopernika w Toruniu, Uniwersytet i Politechnikę we Wrocławiu, Akademię Lekarskie w Gdańsku i Rokitnicy, UMCS w Lublinie i Szkołę Inżynierską w Szczecinie. Na s. 191, omawiając model oświatowy z r. 1948, stwierdza Autor, że ustrój szkół wyższych nie został zmieniony. Nie jest to zupełnie ścisłe sformułowanie, ponieważ powołana dekretem o organizacji nauki i szkolnictwa wyższego z 1947 r.

Rada Główna d/s Nauki i Szkolnictwa Wyższego zasadniczo zmodyfikowała ustrój szkół wyższych.

Kończąc przegląd tematyki pracy Erazmusa należy raz jeszcze podkreślić, że stanowi ona ważną pozycję w literaturze historyczno-oświatowej, sprzyja refleksji nad aktualnym stanem oświaty i perspektywą jego rozwoju. Jej dodatkowym walorem jest zwięzła i rzeczowa prezentacja obszernego i zróżnicowanego materiału źródłowego. Żałować tylko wypada, że ta interesująca pozycja jest pozbawiona indeksu, co nie ułatwia czytelnikowi korzystania z pracy. Słusznie bowiem zauważył już Komeński, że książka bez indeksu to „dom bez okien, posiadłość bez inwentarza, z której nie masz pożytku na poczekaniu” (*Pampaedia*, Wrocław 1973, s. 95).

Janina Chodakowska

Józef Jakubowski, *POLITYKA OŚWIATOWA POLSKIEJ PARTII ROBOTNICZEJ 1944—1948*, Warszawa 1975, Książka i Wiedza, ss. 307.

Niedawno wydana książka Józefa Jakubowskiego stanowi skróconą i nieco zmienioną wersję rozprawy doktorskiej pt. *Polska Partia Robotnicza wobec odbudowy i demokratyzacji szkolnictwa w latach 1944—1948*, napisanej pod kierunkiem prof. dr Żanny Kormanowej w 1969 r.

Książka jest przyczynkiem do dziejów Polskiej Partii Robotniczej, ukazuje walkę tej partii o nowy system oświatowo-wychowawczy w Polsce po II wojnie światowej. Po monografiach poświęconych dziejom politycznym PPR, jej polityce agrarnej i ekonomicznej otrzymaliśmy monografię polityki oświatowej partii w przełomowym okresie przebudowy społecznej i ustrojowej państwa polskiego. Wbrew skromnym zastrzeżeniom Autora stwierdzić należy, że książka ta wypełnia odczuwalną lukę w historiografii PPR, stanowiąc niezbędne uzupełnienie wiedzy o działalności partii w latach 1944—1948.

Pracę oparto na bogatej bazie źródłowej. Autor wyzyskał materiały archiwal-

ne PZPR, znajdujące się w archiwach Komitetu Centralnego i komitetów wojewódzkich partii, zapoznał się z odpowiednimi zespołami akt przechowywanymi w Zakładzie Historii Ruchu Ludowego oraz z aktami Resortu Oświaty PKWN, Ministerstwa Oświaty i Związku Nauczycielstwa Polskiego, zebrał ustne relacje żyjących działaczy oświatowych PPR, korzystał z drukowanych dokumentów urzędowych i materiałów statystycznych, z organów prasowych partii politycznych i organizacji społecznych, z opracowań naukowych i popularnych związanych z tematem pracy oraz z opublikowanych pamiętników i wspomnień nauczycieli i działaczy oświatowych.

Książka składa się z pięciu rozdziałów. W pierwszym omówiono ważniejsze programy oświatowe tajnych polskich instytucji, partii i organizacji społecznych z lat okupacji, ze szczególnym uwzględnieniem projektów ugrupowań lewicowych. Drugi rozdział przedstawia uruchomienie szkolnictwa i wstępne prace PPR nad reformą szkolną w pierwszym

roku szkolnym na wyzwolonych terenach polskich. W rozdziale trzecim zreferowano założenia i problematykę obrad Ogólnopolskiego Zjazdu Oświatowego w Łodzi w czerwcu 1945 r., z podkreśleniem propozycji resortu oświaty, którego kierownictwo było wówczas w rękach PPR. Rozdział czwarty ukazuje prace oświatowe i wychowawcze w okresie Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej oraz walkę PPR o realizację reformy szkolnej uchwalonej przez zjazd łódzki. Wreszcie ostatni, piąty, rozdział poświęcono dwuletniej działalności nowego kierownictwa resortu oświaty, które po wyborach w styczniu 1947 r. przypadło ponownie Polskiej Partii Robotniczej. Kończącą cezurę chronologii zastosowanej w pracy stanowi zjednoczenie partii robotniczych (15 grudnia 1948 r.), rozpoczynające nowy etap dziejów Polski Ludowej i jej polityki oświatowej.

Charakterystyczną cechą wywodów Autora jest uwypuklenie silnego związku wychowania i nauczania z działalnością polityczną; Autor udowadnia, że ideologiczne przemiany powojennej szkoły miały charakter klasowy, były zespolone z toczącą się wówczas walką o nowy ustrój społeczno-ekonomiczny. Polityka oświatowa PPR została w książce ukazana na tle wielokierunkowych sporów i dyskusji na temat powojennej szkoły polskiej. Polemiki te toczyły się między poszczególnymi partiami politycznymi, między władzami oświatowymi a Związkiem Nauczycielstwa Polskiego, między obozem demokratycznym a zachowawczymi kołami katolickimi. Szczególną uwagę zwrócono w książce na spory oświatowe głównych adwersarzy politycznych — Polskiej Partii Robotniczej i Polskiego Stronnictwa Ludowego, podkreślając postępowy charakter programu wychowawczo-oświatowego PPR.

Główny temat pracy, tj. polityka oświatowa PPR, został wyczerpująco omówiony w częściach dotyczących podstawowych założeń i walk ideologicznych oraz w dziedzinie organizacji systemu nauczania i wychowania. Nie znajdujemy natomiast w pracy informacji dotyczących zmian w zakresie progra-

mów nauczania, chociaż dobór treści nauki szkolnej stanowi bardzo istotny instrument polityki oświatowej. Można by nawet zaryzykować twierdzenie, że plan i program nauczania — to podstawowy element polityki oświatowej, bez którego trudno mówić o rzeczywistym wpływie na wychowanie młodego pokolenia. Polska Partia Robotnicza miała od zarania Polski Ludowej możliwość wpływu na przebudowę treści nauczania szkolnego i szansę tę wykorzystywała, czego dowodem są częste zmiany programowe. Pomińcie tej kwestii przez Autora wypada więc uznać za pewną lukę w omawianej pracy, aczkolwiek lukę tę nietrudno czytelnikowi wypełnić lekturą innych prac historyczno-oświatowych, obejmujących lata 1944—1948.

Oceny i sądy Autora są na ogół ostrożnie wyważone i przekonująco uargumentowane, aczkolwiek można dopatrzeć się w pracy kilku niekonsekwencji i tendencyjnych sformułowań. Np. we wstępie niesłusznie podano, iż zjazd łódzki „przyjął rezolucję akceptującą zaproponowany przez PPR kierunek zmian” (s. 16), natomiast w rozdziale III (s. 134) znajdujemy prawdziwą informację, że rezolucja zjazdowa „była wyraźnym kompromisem” (między stanowiskiem peprowskiego kierownictwa Ministerstwa Oświaty a stanowiskiem ZNP ukształtowanym pod wpływem TON). Podobnie na s. 117 czytamy, że „ZNP nie przedstawił [na zjeździe łódzkim — S. M.] konkretnego kontrplanu upowszechnienia wykształcenia ośmioletniego”, ale o stronicę dalej Autor oddaje przecież sprawiedliwość Związkowi pisząc, że propozycje ZNP „były opracowane szczegółowo i dawały stosunkowo jasny obraz wprowadzenia reformy w życie z uwzględnieniem realiów tamtych lat” (s. 118).

Ewidentnie błędną informację stanowi stwierdzenie, że w zreformowanych przez J. Jędrzejewicza w 1932 r. szkołach powszechnych „tylko stopień najwyższy realizował program umożliwiający kontynuację nauki” (s. 11), bowiem podstawą kształcenia średniego był drugi szczebel programowy, realizowany przez szko-

łę powszechną drugiego i trzeciego stopnia.

Trzeba jednak raz jeszcze zaznaczyć, że drobne błędy rzeczowe i niekonsekwencje w ocenach trafiają się w omawianej pracy tylko wyjątkowo. Wywód Autora jest bowiem na ogół logiczny i klarowny, jego stanowisko w kontrowersyjnych kwestiach jasno sprecyzowane i uzasadnione, sądy bystre i przemyślane. Dobór informacji, sposób ich prze-

kazania i interpretacja przyciągają uwagę i wzbudzają zaufanie czytelnika.

Sądzę, że walory książki J. Jakubowskiego przysporzą jej niemało czytelników, tym bardziej że stosunkowo wysoki nakład (3 tys. egz.) umożliwi dotarcie publikacji do dość szerokich kręgów odbiorców.

Warszawa 18 lipca 1975

Stanisław Mauersberg

Stefan I. Możdżeń, *USTRÓJ SZKOŁY ŚREDNIEJ W GALICJI I PRÓBY JEGO MODERNIZACJI W LATACH 1848—1884*. Wrocław 1974, Acta Universitatis Wratislaviensis No 230.

W serii „Prace Pedagogiczne Wydziału Filozoficzno-Historycznego Uniwersytetu Wrocławskiego” ukazała się niedawno w skromnej, jak na wydawnictwo tego typu przystało, a jednocześnie bardzo gustownej, szacie graficznej książka Stefana I. Możdżenia, zatytułowana *Ustrój szkoły średniej w Galicji i próby jego modernizacji w latach 1848—1884*.

W drugiej połowie XIX w. w całej Europie, a także w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej najczęściej i najżywiej poruszonym problemem wokół szkolnictwa średniego była sprawa jego charakteru. Dyskutowano, czy wykształcenie średnie ma być w dalszym ciągu klasyczne, czy wręcz odwrotnie — należałoby uczyć młodzież realiów, aby przygotować ją przede wszystkim do zadań w dziedzinie gospodarczej w imperialistycznym świecie. Zwolennicy tego ostatniego rozwiązania znaleźli mocnego ideologa w osobie Herberta Spencera, który swoją teorią wyszedł naprzeciw praktycznym potrzebom klasie burżuazji. Ciekawe jest zatem, na czym polegać miała modernizacja w tym okresie szkoły średniej w Galicji, kraju o zapóźnionym rozwoju gospodarczym, w którym dominującą rolę odgrywały arystokracja i szlachta.

Już we „Wstępie” autor omawianej pracy precyzyjnie określa jej zakres tematyczny i uzasadnia podział chronologiczny. Zadaniem, jakie sobie wyznaczył,

było mianowicie ukazanie walki postępowych przedstawicieli społeczeństwa galicyjskiego o zmianę struktury organizacyjno-programowej średniej szkoły galicyjskiej w kierunku jej unarodowienia i unowocześnienia. Te dwa pojęcia wyznaczające cel walki były, co wynika z treści pracy, ściśle ze sobą powiązane. Unowocześnienie szkoły, według poglądów autorów omawianych w książce projektów, winno iść w parze z interesem narodowym i określać się przez zwrot ku sprawom narodowym.

Autor, zgodnie z wymaganiami chronologii, przedstawił kolejne etapy próby zmiany sytuacji w średnim szkolnictwie galicyjskim. Rozpoczął słusznie od narysowania obrazu szkolnictwa średniego w Galicji od 1772 r., a więc od momentu, gdy ziemie te dostały się pod panowanie austriackie i szkolnictwo polskie włączone zostało w ogólny nurt austriackiej polityki szkolnej, pokazując dalej przeobrażenie szkoły średniej związane z wydarzeniami w czasie Wiosny Ludów i po jej upadku, aż po ustabilizowanie się ustroju szkoły średniej w 1867 r. W ostatnim rozdziale zapoznaje czytelnika ze zmianami organizacyjno-programowymi szkoły średniej lat 1867—1884, zaszczytnie na skutek zarówno zarządzeń Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświaty, jak i działalności Rady Szkolnej Krajowej, które w istocie rzeczy niewiele zmieniły i sam Autor w podsumowaniu